

Generalitat de Catalunya
Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació
Direcció General del Patrimoni Cultural
Àrea de Coneixement i Recerca
Centre d'Informació i Documentació del Patrimoni Cultural

3637

Memòria d'excavació: Adequació de l'itinerari de visita al castell d'Esponellà

Anna M. Puig Griessenberger

Avis legal

Aquesta obra està subjecta a una llicència Reconeixement-NoComercial-SenseObresDerivades 2.5 de Creative Commons. Se'n permet la reproducció, distribució i comunicació pública sempre que se'n citi el titular dels drets i no se'n faci un ús comercial. No es pot alterar, modificar o generar una obra derivada a partir d'aquesta obra. La llicència completa es pot consultar a <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/2.5/es/legalcode.ca>.

Jaciment: CASTELL D'ESPONELLÀ
Municipi: PLA DE L'ESTANY
Comarca: ALT EMPORDÀ
Direcció: Anna Ma. Puig Griessenberger

MEMÒRIA D'EXCAVACIÓ

**ADEQUACIÓ DE L'ITINERARI DE VISITA
AL CASTELL D'ESPONELLÀ**

Signatura Direcció Tècnica:

VIST I PLAU
Arqueòleg dels ST

Anna Ma Puig Griessenberger.

El castell d'Esponellà es troba situat damunt un turó rocós, a uns 200 m d'alçada, que s'aixeca sobre el marge dret del riu Fluvià. Des de la seva posició domina el pla d'Esponellà, a l'est, amb vistes fins a la badia de Roses, i l'entrada del pla de Banyoles, al sud-oest. Avui dins la comarca del Pla de l'Estany, el castell quedava en els límits de l'antic comtat de Besalú, prop d'una important via de comunicació que, resseguint el riu Fluvià en sentit est-oest, comunicava la plana empordanesa amb les terres altes del Ripollès i la Cerdanya, la suposada antiga *via Annia* romana.

Si bé tenim notícies de la vila d'Esponellà des del segle X (*Espondiliano*), no disposem de dades concretes sobre aquesta fortalesa fins al darrer quart del segle XI, moment en què només era una torre de guaita o *forcia*, possessió dels senyors de Creixell, que devia funcionar com a punt de vigilància i control sobre la zona. Sembla que la fortalesa com a tal no es va edificar fins l'any 1250, quan el rei Jaume I en va atorgar llicència a Guillem de Palera, amb la condició de prestar-li homenatge. Constans diu que en aquests moments la casa o *forcia* d'Esponellà era dels senyors del Castell de Vilademuls, els Rocabertí, els quals en recobraràn els drets l'any 1282 i els vendran l'any 1308 a Pere Berenguer Begudà, el qual, més tard, els deixarà en herència al seu fill Bernat Sort.

El juny del 1381 el rei Pere III el Cerimoniós atorga a Guillem de Coltaller, metge de la seva casa, el privilegi d'erigir el lloc d'Esponellà en honor, títol i dret de castell feudal (confirmat pel seu fill, l'infant Joan, uns dies després). El mes d'octubre del mateix any el rei Pere III confirmarà la venda feta per l'infant Joan, el seu fill, de tota la jurisdicció del lloc i fortalesa d'Esponellà, per 500 florins. A partir d'aquest fet el castell esdevé termenat, és a dir, que disposa de terme jurisdiccional; privilegi que tornarà a ser confirmat pel rei l'any 1382.

Matrimonis, herències i vendes faran que aquesta propietat passi de mà en mà. Al 1466 la reina Joana la restitueix als esposos Muntanyans, amb les seves terres, possessions, molins, delmes, jurisdicció i pertinences, les quals tenien per donació del rei. Dos anys després, el 1468, el duc de Lorena el transferirà a Folc d'Agoult, senyor

de les baronies provençals de Saud i Mizon. L'any 1483 el vescomte Felip Dalmau de Rocabertí reivindicarà la senyoria sobre el castell d'Esponellà i el delme corresponent, atès que aquest li corresponia com a senyor del castell de Vilademuls, senyoria del qual en depenia.

A llarg dels segles XV al XVIII el castell anirà passant a mans de diversos barons i nobles, els quals, normalment, no hi visqueren, deixant-lo a càrrec de majordoms i treballadors. Al segle XVIII, sembla ser, el castell restarà abandonat, fet que provocarà el seu acusat deteriorament. Avui és propietat de Carles Fortuny Cucurny, el qual ha cedit els terrenys a l'Ajuntament.

L'estructura del castell d'Esponellà

L'estructura del castell és el resultat de successives reformes i ampliacions, que han modificat la seva forma original, de la qual només en queden alguns indicis a la zona més propera a l'entrada i al cos central. Actualment presenta un perímetre emmurallat de forma triangular, ben atalussat, al qual s'accedia a través de la torre semicircular situada a l'extrem sud-est del castell. Per entrar calia salvar el fossat exterior per un pont i, un cop passada la torre, entrar al recinte interior, travessant un altre pont. L'extrem nord-oest del castell estava també fortament defensat per una torre quadrada.

La part noble de l'edifici es trobava al centre, on hi havia diverses estances, entre les quals destaca la sala central, de majors dimensions. Cal observar, també, l'existència de dues cisternes que recollien les aigües pluvials.

Es té notícia, l'any 1495, de l'existència d'una capella dedicada a la Mare de Déu de l'Esperança, en la qual s'hi va deixar de dir missa el 1647, després de l'assassinat del rector d'Esponellà allà mateix.

Malgrat les intervencions que s'hi han portat a terme fins avui¹, la seva planta completa i les relacions entre les diverses estances que el formen, així com l'evolució del conjunt de l'estructura, no es coneixen, atesa la gran quantitat de runa que cobreix encara l'edifici, fruit del seu enderroc.

¹ Els anys 1998 i 1999 s'hi va portar a terme dues campanyes d'excavació, efectuades com a camps de treball, a més de les diverses tasques de neteja i desbrossament que ha realitzat l'Ajuntament d'Esponellà des del moment en què va retirar el bosc que cobria les restes del castell.

La intervenció al castell: situació i metodologia

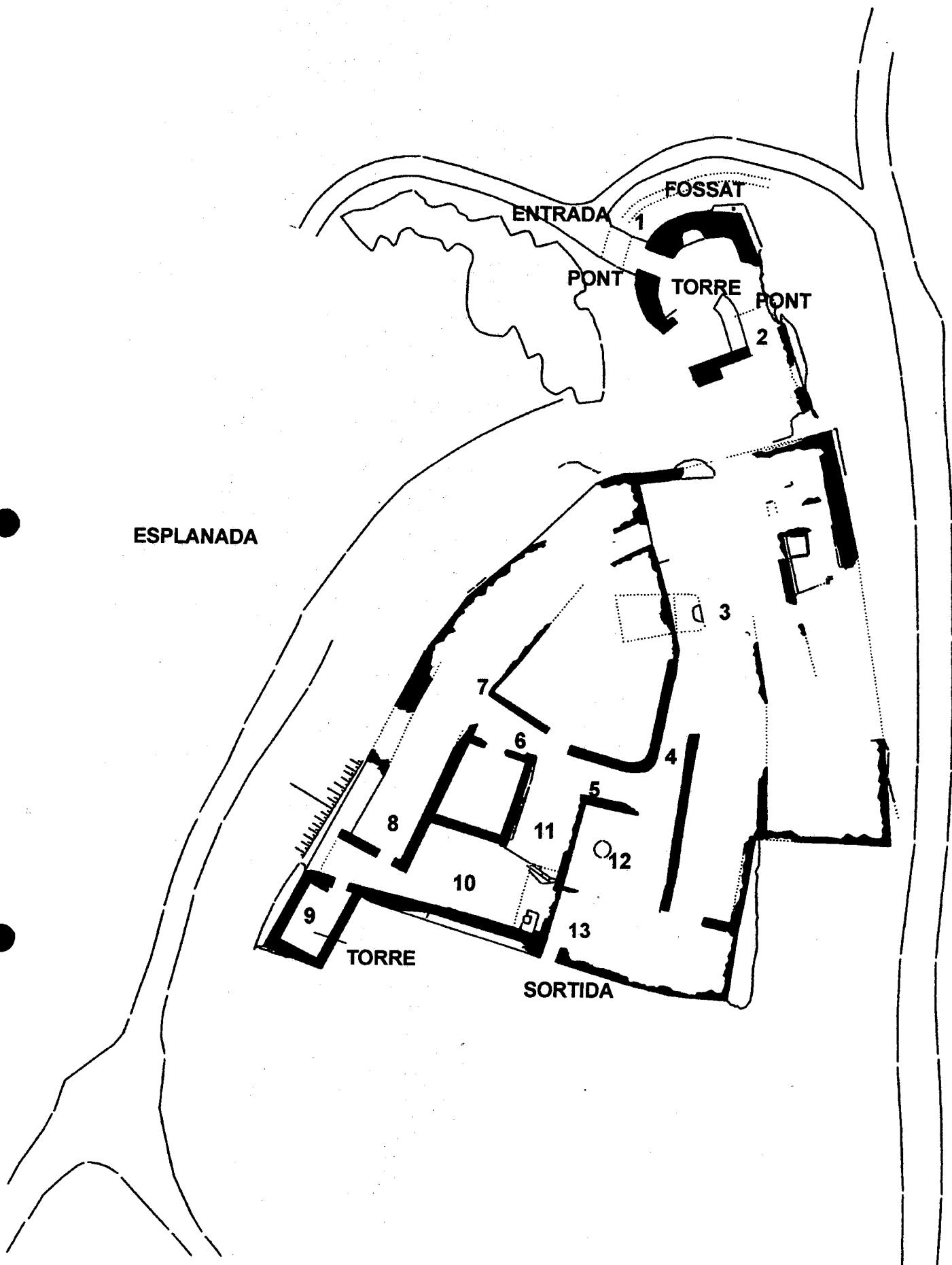
La intervenció endegada al castell d'Esponellà ha estat motivada per la proposta de l'Ajuntament de la vila de recuperar el lloc i endegar-hi les campanyes necessàries per a poder conèixer el jaciment i consolidar-lo a fi de que no vagi avançant el seu procés de deteriorament. Atès que la tasca és complexa i de llarga durada, els treballs que s'hi han portat a terme s'han reduït només a la neteja i condicionament d'aquells punts que coincideixen amb l'itinerari de visita i senyalització que s'ha elaborat per al castell², campanya que ha anat a càrrec de l'Ajuntament de la vila i ha comptat amb dos obrers de l'empresa Janus de Girona.

En primer terme s'ha procedit a alliberar de runa determinats punts del recorregut de visita al jaciment, sense arribar a afectar els nivells arqueològics corresponents al moment d'utilització de l'edifici; és a dir, a retirar aquelles pedres superficials que impedièen la circulació del públic just en el traçat de l'itinerari ("camí" d'una amplada aproximada d'un metre), per anivellar el sòl i dipositar-hi, de manera provisional, una fina capa de sauló. També s'ha fet necessari, però, excavar alguns punts concrets on hi havia determinats amuntegaments de runes que dificultaven la lectura i la comprensió de les restes³.

També s'ha contemplat l'extracció amb cura de les grans arrels d'arbre que es trobaven en el recorregut, les quals corresponen al bosc que va créixer espontàniament després que el lloc fos abandonat. Després d'haver-les tallat ben arran i portat a terme continus treballs de desbrossament, no s'havia pogut arrasar-les del tot, de manera que no només malmetien l'espai, sinó també donaven un aspecte descurat. Atès que són arrels d'una certa envergadura i davant el perill d'afectar els sòls arqueològics, s'ha procedit a eliminar-les sota control.

² El castell es troba en un lloc de fàcil accés al públic: l'edifici no només és visible des d'una certa distància, fet que atrau el visitant esporàdic, sinó que també s'hi arriba a partir de la informació que apareix en els díptics i elements de difusió de la comarca i de la vila. En conseqüència, s'ha portat a terme un projecte de rotulació i senyalització del jaciment, dirigit no només a donar a conèixer el lloc, sinó també a controlar la visita, a fi d'evitar, en la mesura que sigui possible, l'afluència indiscriminada, conduint el públic per un itinerari restringit. Tant la col·locació dels panells, com de les baranes de protecció es farà de manera controlada per tal que no afectin els nivells arqueològics o estructures presents.

³ Estava previst procedir a la neteja de les dues cisternes que conserva el castell, però, el fet que una d'elles —anteriorment excavada a les campanyes del camp de treball— estès coberta d'aigua, junt amb la manca de pressupost, s'ha decidit aplaçar-ho per més endavant.

PLÀNOL DEL CASTELL D'ESPONELLÀ AMB ELS LLOCS ON S'HA INTERVINGUT

Els punts de neteja i anivellament (vegeu plànol núms. 2, 3, 4, 6, 8, 9, 10, 11 i 12)

En aquests punts s'ha procedit a retirar les pedres grans, soltes, que coincidien amb el recorregut de l'itinerari i tota aquella brossa que dificultava el pas dels visitants. Allà on ha estat necessari s'han anivellat els sots i s'ha posat una mica de terra per igualar el ras del sòl. En el cas de les habitacions núm. 8 i 9 (vegeu plànol) s'ha netejat tota l'estança, les quals, malgrat haver estat excavades anteriorment, presentaven una certa acumulació de brossa.

No s'ha realitzat, però, cap moviment de terres important, ja que aquest no era l'objectiu dels treballs, el qual hagués requerit una tasca d'excavació més completa i acurada, i més temps i pressupost. En conseqüència, segueixen havent-hi zones on el desnivell és acusat, el qual caldrà solucionar amb la col·locació provisional d'unes travesses de fusta, a mena de graons, que permetin no només pujar, sinó també aguantar les terres (ens referim als punts núms. 4 i 6). Fins que no sigui possible realitzar una excavació completa, no es podran recuperar els nivells de pas originals, els quals es troben colgats per una capa important de runa.

En el punt núm. 12, tal com es veu en el plànol, hi havia un gran forat excavat en el sòl, fruit d'alguna intervenció en el castell durant el temps en què va estar abandonat, possiblement relacionat amb el bosc de pins. Per la seva magnitud i perill, s'ha colgat amb les pedres soltes procedents de la neteja dels àmbits del voltant (no s'hi han abocat les pedres carejades, ni les lloses de travertí que havien format part del paviment d'algunes estances, les quals s'han reservat). Prop del forat, ran de la paret, hom pot veure mig colgada de terra una pedra de molí, que s'ha netejat i deixat en el lloc.

Els punts d'excavació-retirada de runes (vegeu plànol núms. 1, 5, 7 i 13)

Hi ha certs espais dins l'itinerari que l'acumulació de runes impedié comprendre les restes presents, de manera que es feia necessari intervenir-hi a fi de deixar-les parcialment a la vista. En primer terme hem de parlar del fossat del pont d'entrada (vegeu núm. 1 al plànol); aquí la brossa i la runa l'havien colgat de manera que no era fàcil entendre la seva forma i funció. Cal dir que no s'han excavat els estrats que correspondrien al colgament antic, encara *in situ*, sinó que simplement s'han tret les pedres i brossa més superficials.

Pel que fa al punt núm. 5, de manera paral·lela a la neteja i el condicionament de tot el corredor núm. 4-6, s'ha alliberat de runa just la cara del mur adjacent, atès que impedia comprendre les característiques de passadís d'aquest espai, a la vegada que ocultava la connexió amb l'àmbit immediat, núm. 11. Una neteja similar s'ha fet en el punt núm. 13, a tocar la porta de sortida, ja que no només dificultava el pas per aquesta obertura cap a l'exterior, sinó que també colgava el contrafort que segurament es degué col·locar en aquest lloc per a sostenir la cara del mur que coincideix amb la cisterna subterrània que hi ha a l'estança núm. 10. En aquesta darrera estança, també, s'ha retirat un amuntegament de runa que s'hi va dipositar durant les campanyes d'excavació dels anys 1998-1999, el qual es trobava abocat precisament en el punt de connexió entre aquest àmbit i la torre núm. 9. Les pedres s'han apilonat acuradament en un altre espai de l'àmbit, atès que podrien ser reutilitzades per a restaurar un dels seus murs que es troba en lamentable estat de conservació.

També s'ha retirat part de la runa del punt núm. 7 per tal que es pogués veure bé l'angle del corredor amb l'àmbit núm. 8 i poder determinar l'existència d'un altre possible corredor que continuaria més enllà i circularia entorn la sala central del castell cap a una porta que encara avui s'intueix, zona que es troba colgada per una considerable capa de runa i que impedeix entendre el funcionament d'aquesta part central del castell.

En resum, no es tracta d'una actuació de gran envergadura, tal com hem exposat. Quedaria per un futur l'excavació de les diverses estances del castell, almenys fins a retirar la runa que cobreix els darrers nivells d'utilització, tasca que hauria d'anar paral·lela a la consolidació dels murs, atès que bona part d'ells presenten patologies greus, que fan perillar la seva estabilitat.